

Vislava Šymborska

POETAS IR PASAULIS

(1996 m. gruodžio 7 d. Švedijos akademijoje pasakyta kalba)

Kalbama, kad pats sunkiausias dalykas, sakant kalbą, yra pirmasis sakinys. Jau ištariau jį... bet jaučiu, kad ir tolesni sakiniai eisis sunkiai – trečiasis, šeštasis, dešimtas, iki pat paskutinio, nes turiu kalbėti apie poeziją. Kalbu apie ją retai, veikia beveik visai nekalbu, visada lydima įsitikinimo, kad ne itin gerai susidoraju su šiuo darbu, todėl ir šita mano kalba nebus labai ilga. Bet kokį netobulumą lengviau pakęsti, kai jis pateikiamas mažomis dozėmis.

Šių dienų poetas skeptiškas ir įtarus net savo paties – o gal visų pirma savo paties – atžvilgiu. Jis nenoromis viešai sakosi esąs poetas – tarsi šiek tiek gėdytųsi. Tačiau reikšmingais mūsų laikais kur kas lengviau pripažinti savo ydas, jei tik įmanoma pateikti jas efektingai, o nepalyginti sunkiau – pranašumus, nes jie slypi giliau, ir mes patys ne visai jais tikime... Kai poetui įvairiose anketose ar kalbant su atsitiktiniais žmonėmis būtinai tenka apibūdinti, ką jis veikia gyvenime, jis dažniausiai išsisuka bendrybe: „literatas“, arba pamini kokį nors kitą dirbamą darbą. Žinią, kad kalbama su poetu, valdininkai ar tuo pačiu autobusu važiuojantys bendrakeleiviai sutinka šiek tiek nepasitikėdami ir sunerimę. Įsivaizduoju, kad ir filosofas kelia panašų nerimą. Jam vis dėlto lengviau, nes dažniausiai jo profesinę padėtį puošia koks nors mokslinis laipsnis. Filosofijos profesorius – skamba kur kas rimčiau.

Poezijos profesorių nėra: juk tai reikštų, kad šiam darbui reikia specialių studijų, būtina reguliariai laikyti egzaminus, rašyti teorinius darbus, pridedant bibliografiją ir išnašas, ir galiausiai iškilmingai gauti į rankas diplomą. Savo ruožtu tai reikštų, jog tam, kad taptum poetu, nepakanka net puikiausių eilėraščių prirašyto popieriaus lapo: visų pirma būtinas koks nors antspauduotas popierius. Prisiminkime, kad būtent taip buvo grindžiamas nuosprendis ištremti Rusijos poezijos pasididžiavimą, vėliau tapusį Nobelio premijos laureatu, Josifą Brodskį. Buvo pripažintas „veltėdžiu“, nes nepateikė valdiškos pažymos, kad jam leidžiama būti poetu.

Prieš keletą metų man teko garbė ir džiaugsmas asmeniškai su juo susipažinti. Pastebėjau, kad jis vienintelis iš mano pažįstamų poetų mėgo vadinti save poetu, tarė šį žodį nesivaržydamas, taip laisvai, kad net trikdė. Manau, kad tai dėl jaunystėje patirto brutalaus pažeminimo.

Laimingesnėse šalyse, kur žmogaus orumas ne taip lengvai pažeidžiamas, poetai, žinoma, mėgsta būti spausdinami, skaitomi ir suprantami, bet nebedaro nieko arba beveik visai nieko, kad kas dieną išsiskirtų

iš kitų. O juk dar taip neseniai, pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais, poetai mėgo trikdyti kitus, išmoningai rengdamiesi ir keistai elgdamiesi. Vis dėlto tai visada būdavo viešumenei skirtas reginys. Ateidavo akimirka, kai poetas užsidarydavo savo kambaryje, nusimesdavo visas pelerinas, blizgučius ir kitus poeto atributus ir stovėdavo tyloje, laukdamas savo paties minčių prie dar neprirašyto popieriaus lapo. Juk iš tiesų tik tai yra svarbu. Būdingas dalykas: nuolat kuriami biografiniai filmai apie didžiuosius mokslininkus ir didžiuosius menininkus. Ambicingiausių režisierių darbas yra įtikimai pavaizduoti kūrybos procesą, iš kurio gimsta svarbūs mokslo atradimai ir garsiausi meno kūriniai. Įmanoma geriau ar blogiau pavaizduoti kai kurių mokslininkų darbą: laboratorijos, įvairūs prietaisai, veikiantys mechanizmai sugeba kuriam laikui patraukti žiūrovų dėmesį. Itin dramatiškos būna netikrumo akimirkos: ar tūkstantąjį kartą kartojamo, tik šiek tiek pakeisto bandymo rezultatas bus toks, kokio tikimasi. Geba būti patrauklūs ir filmai apie dailininkus: atkuriamos visos paveikslų tapymo pakopos nuo pirmojo brūkšnio iki pat paskutinio teptuko prisilietimo. Filmuose apie kompozitorius skamba muzika – nuo pirmųjų kompozitoriaus vaizduotėje girdimų taktų iki brandžios kūrinio orkestruotės. Visa tai šiek tiek naivu ir nebyloja nieko apie tą įkvėpimu vadinamą dvasios būseną, bet nors yra ką žiūrėti ir ko klausytis.

Kur kas blogiau poetams. Jų darbas be galo nefotogeniškas. Žmogus sėdi prie stalo arba guli lovoje, žiūri, nepajudindamas galvos, į sieną ar lubas, kartais užrašo septynias eilutes, po penkiolikos minučių vieną nubraukia, ir vėl praeina valanda, per kurią nieko nevyksta... Koks žiūrovas ištvirtų tai matyti? Prisiminiau įkvėpimą. Mūsų laikų poetai linkę išsisukti nuo klausimo, kas jis yra, jei apskritai egzistuoja. Ne todėl, kad niekada nepajuto šio išganingo vidinio akstino. Priežastis visai kita. Nelengva paaiškinti kitam tai, ko pats nesupranti. Aš irgi kartais paklausta apie šio reiškinio esmę iš tolo, bet dažniausiai atsakau taip: įkvėpimas nėra vien poetų ar apskritai menininkų privilegija. Yra, buvo ir visada bus tam tikra įkvėpimo lankomų žmonių kategorija. Tai – visi tie, kurie sąmoningai pasirinko ir dirba savo darbą, mylėdami jį ir pasitelkdami vaizduotę. Yra tokių gydytojų, yra tokių pedagogų, yra tokių sodininkų ir dar šimtai kitų profesijų žmonių. Jų darbas virsta nepabaigiamu nuotykiu, jei tik jie sugeba įžiūrėti jame vis naujų iššūkių. Iš kiekvienos jų išspręstos problemos sukyla naujų klausimų spiečius. Kad ir kas jis būtų, įkvėpimas gimsta iš nuolatinio teigimo: „Nežinau.“ Tokių žmonių nėra labai daug. Dauguma šios žemės gyventojų dirba, kad užsidirbtų pragyvenimui, jie dirba, nes privalo dirbti. Ne jie pasirenka darbą iš aistros – tai aplinkybės už juos renkasi. Nemėgstamas, nuobodus darbas, vertinamas tik todėl, kad net toks jis prieinamas ne visiems žmonėms, – tai viena sunkiausių žmogiškų nelaimių, ir neatrodo, kad per artimiausius šimtmečius būtų numatoma kokia nors laiminga permaina. Taigi man leistina pasakyti, kad nors atimu iš poetų įkvėpimo monopolį, vis tiek palieku juos tarp negausių likimo išrinktųjų.

Čia vis dėlto turėčiau pažadinti skaitytojų abejones. Įvairūs engėjai, diktatoriai, fanatikai, kovojantys dėl valdžios, pasitelkę kelis kuo garsiau išrėkiamus šūkius, irgi mėgsta savo darbą ir dirba jį uoliai ir išmoningai. Taip, bet jie kai ką „žino“. Jie žino, ir jiems visiems laikams pakanka to, ką jie žino. Niekas daugiau jų nedomina, nes tai gresia pakirsti jų argumentų galią. Bet koks žinojimas, iš kurio nekyla naujų klausimų, veikia darosi negyvas ir praranda gyvybei būtiną šilumą. Iš senųjų ir naujųjų laikų istorijos žinome, kad tam tikrais atvejais jis gali net sukelti mirtiną grėsmę visuomenei.

Štai kodėl taip vertinu trumpą žodį „nežinau“. Jis trumpas, bet jo sparnai tvirti. Jis atveria mummyse pačiuose glūdinčias gelmes ir tas platybes, po kurias klaidžioja menkutė mūsų Žemė. Jei Isaacas Newtonas nebūtų pats sau ištaręs „nežinau“, net jei jo sodo obuoliai būtų byrėję kaip kruša, jis geriausiu atveju būtų rinkęs juos ir gardžiai triauškęs. Jei mano tautietė Maria Skłodowska-Curie nebūtų ištarusi pati sau „nežinau“, tikriausiai būtų likusi gerų šeimų dukterų pensiono chemijos mokytoja, ir jos gyvenimas būtų praėjęs dirbant šį – visai garbingą – darbą. Tačiau ji ištarė sau: „Nežinau“, ir būtent šis žodis du kartus atvedė ją į Stokholmą, kur neramios ir nuolat ko nors ieškančios sielos žmonės apdovanojami Nobelio premija.

Ir poetas, jei tik yra tikras poetas, privalo nuolat sau pačiam kartoti: „Nežinau.“ Kiekvienu kūriniumi jis mėgina atsakyti į jam kylančius klausimus, bet vos padėjus tašką jį vėl apima abejonės, jis ima suprasti, kad jo atsakymas tik laikinas ir visiškai nepakankamas. Kiekvieną sykį jis mėgina vis iš naujo, o paskui visus jo nepasitenkinimo savimi įrodymus literatūros istorikai susegs į didelį aplanką ir pavadins „kūrybos visuma“...

Kartais įsivaizduoju neįmanomas situacijas. Pavyzdžiui, man pakanka įžūlumo vaizduotis, kad štai pasitaikė proga pasikalbėti su Ekleziastu, sukūrusiu tokią sukrečiančią raudą dėl visų žmogaus darbų menkumo. Žemai jam nusilenkčiau, nes juk tai – vienas svarbiausių, bent jau man, poetų. Paskui vis dėlto sugriebčiau jį už rankovės. Juk parašei, Ekleziastai: „Nieko nauja po saule.“ O juk pats gimei naujas po saule, ir tavo poema nauja po saule, nes niekas iki tavęs jos neparašė. Visi tavo skaitytojai irgi nauji po saule, nes juk visi prieš tave gimusieji jos neskaitė. Ir kiparisas, kurio paunksnėje prisėdai, auga čia ne nuo pat pasaulio sukūrimo.

Jam suteikė pradžių koks nors kitas kiparisas, panašus į taviškį, bet ne visai toks pat. Dar norėčiau paklausti tavęs, Ekleziastai, ką nauja po saule dabar ketini parašyti: ar tik papildysi ankstesnes mintis, ar vis dėlto patiri pagundą kai kurias iš jų paneigti? Ankstesnėje poemoje tu mini ir džiaugsmą – nors ir laikiną. Gal apie jį bus tavo naujoji poema po saule? Ar jau turi ką nors pasirašęs, kokį nors pirminį

eskizą? Juk neatrėši: „Jau parašiau viską, nebeturiu ko pridurti.“ Taip nepasakytų nė vienas pasaulio poetas, juo labiau toks didis kaip tu.

Kad ir ką manytume apie pasaulį, trikdantį didybe ir mūsų pačių bejėgiškumu jo akivaizdoje, įskaudinti jo abejingumo paskirų būtybių kančioms – žmonių, gyvūnų, o gal ir augalų, nes iš kur galime būti tikri, kad augalai nepatiria kančių? – kad ir ką manytume apie erdves, nusagstytas žvaigždžių, aplink kurias jau atrandama – nežinia, ar jau negyvų, ar vis dar negyvų? – planetų, kad ir ką manytume apie tą begalinį teatrą, į kurį mums, tiesa, įteiktas bilietas, bet galiojantis siaubingai trumpai, – šis pasaulis mus stebina. Tačiau žodyje „stebinti“ slypi loginės žabangos. Juk mus stebina tai, kas neatitinka kokios nors visų žinomos ir pripažįstamos normos ar akivaizdybės, prie kurios esame pripratę. Tokio akivaizdaus pasaulio apskritai nėra. Mūsų nuostaba egzistuoja savaime ir nepriklauso nuo jokio lyginimo su kuo nors kitu.

Sutinku: kasdienėje kalboje, nesusimąstydami dėl kiekvieno žodžio, visi vartojame apibūdinimus: „įprastas pasaulis“, „įprastas gyvenimas“, „įprasta dalykų eiga“... Vis dėlto poezijos kalboje, kur pasveriamas kiekvienas žodis, niekas nėra įprasta ir normalu – nė vienas akmuo ir nė vienas virš jo pakibęs debesis, nė viena diena ir nė viena po jos ateinanti naktis, o juo labiau – jokia kieno nors esamybė šiame pasaulyje.

Atrodo, kad poetams visada liks daug darbo.

„Tygodnik Powszechny“, 2012.II.2

Vertė Vytas Dekšnys

Šiaurės Atėnai, 2012 02 10